

**ÖZEL OLARAK KORUNMASI GEREKEN HARP VE VAZİFE
ŞEHİTLERİNİN, DUL VE YETİMLERİYLE, MALUL VE GAZİLERİN
SOSYAL HAKLARI VE UYGULAMADAKİ YERİ****SOCIAL RIGHT AND ITS APPLICATION FOR MARTYR'S WIDOW,
ORPHAN AND WAR VETERAN-VICTIM WHO NEEDED SPECIAL
CARE AND PROTECTION***Bülent KARA****Özet:**

Sosyal devlet ilkesinin gereği olarak Anayasanın 61. maddesi özel olarak korunması gereken kişilere ayrılmıştır. Türkiye'nin özel şartlarından kaynaklanan sebeplerle harp ve vazife şehitlerinin, dul ve yetimleriyle, malul ve gazilerin sosyal hakları konusu yine bu kapsam içinde özenle belirtilmiş ve düzenlenmiştir. Bu çalışmanın amacı, Anayasa ve çeşitli yasalarla sosyal hakları güvence altına alınan harp ve vazife şehitlerinin, dul ve yetimleriyle, malul ve gazileri çeşitli anlaşmalar, yasalar ve uygulanan politikalarla ilgili durumu ve yaşadıkları sorunları çeşitli yönleriyle değerlendirmektir.

Anahtar Kavramlar: Özel Olarak Korunması Gereken Kişiler, Şehit, Gazi, Malul

233

Abstract:

In respect to social state principle, the 61' st article of the Constitution is allocated for disadvantaged people. Because of special situations of Turkey, social rights of the casualties, the orphans and the widows, the handicapped and the veterans were determined and organized in this article. The main aim of this study is to evaluate the laws, policies and problems of the casualties, the orphans and the widows, the handicapped and the veterans who were preserved by the Constitution and some laws.

Key words: Allocated for Disadvantaged People, the orphans and the widows, the handicapped and the veterans

Giriş:

Sosyal devlet ilkesi, modern ulus devletlerin neredeyse tümünde benimsenen ve Anayasalarında yer verilen bir olgudur. Sosyal haklarla ilgili olan bu konu bağlamında devlet çeşitli toplumsal kesimlere çeşitli haklar tanır, onları korur ve çeşitli kurumlar vasıtasıyla destekler. Sosyal hakların tanınma şekli ve uygulama

* Yrd. Doç. Dr., Niğde Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü – Niğde bkara@nigde.edu.tr

alanı devletlerin kendi nitelikleri, ekonomik durumları ve yasal düzenlemeleri ile ilgilidir.

Hemen her devlet çeşitli sosyal hakları farklı çerçeve veya sınırlarda yurttaşlarına sunarken kendi niteliklerine göre bazılarını daha fazla öncelik tanır. Örneğin yaşlı nüfusu fazla olan bir ülke ile genç nüfusu fazla olan bir ülkenin uygulama ya da kapsama alanları farklı olabilir. Güvenlik kaygısı ön planda olan ve bu nedenle güvenlik güçlerinden şehit ve gazi sayısı fazla olan ülkeler ile daha stabil bir coğrafyada olan ve bu tarz sorunları bulunmayan ülkelerin öncelikleri ya da bu konuya ayırdıkları bütçe farklı olabilir. Çeşitli uluslararası sözleşme ve metinlerde sosyal haklar bağlamında, özel olarak korunması gereken kişiler şeklinde bir kesim benimsenirken, taraf ya da taraf olmayan ülkelerin Anayasalarında da bu konulara yer verilebilmiştir.

Ülkemiz Anayasası da sosyal haklar konusuna yer vermesi yanında 61. maddede 1961 Anayasasından esinlenerek özel olarak korunması gereken kişiler belirtilmiştir. Bu maddenin birinci maddesinde ise, harp ve vazife şehitlerinin, dul ve yetimleriyle, malul ve gazilerin sosyal haklarına yer verilmiştir. Bu anlamda, ilgili çalışmada özel olarak korunması gereken kişiler bağlamında, harp ve vazife şehitlerinin, dul ve yetimleriyle, malul ve gazilerin sosyal hakları konusu Anayasadaki durumu ve uygulamadaki yeri ekseninde değerlendirilecektir.

1. Sosyal Hak Kavramı ve Özel Olarak Korunması Gereken Kişiler

Yaklaşık 200 yılı aşkın bir süredir varlık gösteren ve çeşitli gelişimlerle bugüne ulaşan ulus devlet olgusu ve onun egemenlik alanındaki faaliyetleri konusunda birçok tartışma süregelmiştir. Ulus devlet yapıları, oluşum süreçlerinden itibaren bir tür merkezileşmeye yönelmiştir. Bu süreç ekonomiden siyasete, özgürlüklerden hukuka kadar birçok alanı kapsamıştır.

Devletlerin egemenlik alanı ile ilgili en hassas noktalardan biri devlet-yurttaş ve devlet-sivil toplum ilişkisi olmuştur. Bu ilişki ya da ilişkiler ağı birçok alanı ilgilendirerek günümüze dek ulaşmıştır. Devlet-toplum ilişkilerinin hukuksal, ekonomik ve kültürel konularından biri de “hak” kavramı ile ilgili olmaktadır. Devletlerin yönetim biçimleri ve hukuksal niteliklerine göre hak olgusu farklı içeriklerle karşımıza çıkmıştır. Bunlardan biri de sosyal haklardır¹.

Sosyal haklar, sosyal devlet ilkesinin gereği olarak uygulanmıştır. Sosyal devlet ilkesi ise özellikle II. Dünya Savaşı sonrası, Keynesyen ekonomi politikalarının bir sonucu olarak şekillenmiştir. Buna göre devlet, yurttaşlarına ekonomik ve kültürel içerikle eğitim, sağlık, çalışma yaşamı gibi alanlarda gerekli olan koşulları ve kolaylıkları sağlama görevindedir. Sosyal devletin nitelikleri bu çalışmanın boyutlarını aşacak şekilde geniş kapsamlı bir konu olsa da bu noktada sosyal haklar olgusu ile yakından ilişkilidir.

¹ Refik Tiryaki, *Ekonomik Özgürlükler ve Anayasa*, Yetkin Yayınları, Ankara 2008, s. 187-188.

Sosyal devlet ilkesi bağlamında sosyal haklar kavramının içeriği ve tanımı konusunda literatürde farklı tartışmalar ve bakış açıları söz konusudur. Bunların tümüne yer verilemese de kısaca birkaç tanıma yer vermekte fayda vardır. Sosyal haklar, bazı yazarın görüşlerine göre “sosyal ve ekonomik haklar” ya da “ekonomik, sosyal ve kültürel haklar” ile aynı anlamda ve içerikle kullanılmalıdır. Bazı yazarlara göre, devlet tarafından bireye, kendi sosyal konumunu düzeltmek ya da iyileştirmek amacıyla tanınmış olan haklar sosyal haklar bağlamında ele alınmalıdır. Bir anlamda, toplumsal yaşamda yer alan eşitsizliklerin olumsuz etkilerini gidermeye ya da onları törpülemeye çalışan uygulamalardan doğan haklar sosyal haklar olarak değerlendirilebilir².

Sosyal devlet ilkesinin felsefesi içinde, kişilere tanınmış olan sosyal haklar nedeniyle, kişiler lehine birtakım olumlu girişimlerde bulunabilir. Farklı bir açıdan incelendiğinde ise sosyal haklar, ekonomik olgular kapsamında da ele alınmaktadır. Sosyal haklar bu tanıma göre, sadece ekonomik haklar çerçevesinde ele alınmaktadır³.

Özetle sosyal haklar konusunda, özellikle de kapsam ve içeriği konusunda tam bir uzlaşma söz konusu olduğunu söylemek son derece güçtür. Ancak kanımızca asıl önemli olan devletlerin ulusal hukuklarında sosyal hakları ele alış biçimleri ve bu hakların geniş çevreleri nasıl kapsadığıdır. Sosyal devlet ilkesi uyarınca sosyal hakların kişilere tanınması ve bunun içeriği ilgili ülkenin ekonomik gelişmişlik düzeyi, siyasi rejimi, kurumsal yapısı ve anayasal niteliklerine göre değişmektedir⁴.

Bunun yanında ülkelerin sosyal haklarının kapsamını nasıl ve ne derecede belirlediği ve sınırlandırdığı konusu yine bu ülkelerin önceliklerine göre farklılaşmaktadır. Bazı devletler sağlık sistemine öncelik verirken bazı ülkeler eğitim hakkı konusunda sosyal hakları geniş tutmaya çalışmaktadır. Sosyal haklar konusundaki farklılıklar yukarıda da belirtildiği üzere sadece teorik eksende değil uygulamada da sürmektedir.

Belirtildiği üzere devletlerin iç hukukundaki düzenlemeleri kendi önceliklerine göre değişebilen sosyal hakların kapsamı içinde farklı haklar da söz konusudur. Yine bu kapsam içindeki haklar da devletlerin amaç ve yapılarına göre farklılık gösterebilmektedir. Sosyal haklar kapsamında ele alınan kavramlardan biri de “özel olarak korunması gereken kişiler”dir.⁵

Sosyal politikalar bağlamında, özel olarak korunması gereken kişiler anayasanın özel olarak belirttiği gruplar olarak belirtilebilir. Özel olarak korunması gereken kişiler bağlamında, kadınlar, çocuklar, özürlü, yaşlı ve savaş gazileri devletlerin anayasalarında bazı özel düzenlemelere tabi tutulmuşlardır.

² Bülent Tanör - Necmi Yüzbaşıoğlu, *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, 3. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002, s. 180-184.

³ Bülent Tanör, *Anayasa Hukukunda Sosyal Haklar*, May Yayınları, İstanbul 1978, s. 95-96.

⁴ Tanör, *age.*, s. 96.

⁵ Abdullah Sezer, *1982 Anayasası ve İlgili Mevzuat*, Beta Yayını, İstanbul 2004.

Özel olarak korunması gereken kişiler kapsamında yer alan gruplar bir biçimde toplumun diğer unsurları arasında dışlanma, diğer insanlarla eşitsiz biçimde muamele görme, güçlerinin üzerinde çalıştırılma, kültürel ve ekonomik olarak daha düşük seviyede yaşam standardına sahip olabilen kişilerdir. Bu bağlamda, devletin sosyal politikaları ile dışlanmanın önlenmesi ve sosyo-ekonomik şartlarının iyileştirilmesi ya da mevcut durumlarının daha da geliştirilmesi temel amaçtır⁶.

Kadınlar, çocuklar, özürlü, yaşlı ve savaş gazileri gibi gruplar hemen her toplumda sosyal adalet, demokratik ve idari (yönetim) etik ve kamu vicdanı açısından farklı sosyal politika düzenlemelerine tabi olmaktadır. Bu kesimlerin sosyal ve ekonomik yaşam standartlarının iyileştirilmesi toplumsal ve ekonomik yaşamın dinamizmi, uyumu ve işlerliği için de öncelikli bir öneme sahiptir.

Özel olarak korunması gereken kişilere yönelik politikalar ülkeler arasında da farklılık göstermektedir. Gelişmiş ülkeler sosyal politikalar konusunda, az gelişmiş ülkelere oranla daha fazla düzenleme ve daha üst düzey politikaları uygulamaktadırlar. Elbette ki mevcut düzenleme ve politikalar belli bir maddi kaynağa gereksinim duyduğundan gelişmiş ülkeler daha başarılıdır⁷.

Türkiye de kendi mevcut ekonomik kaynakları yanında siyasal ve toplumsal önceliklerine göre sosyal politikaları uygulamaktadır. Bu konudaki düzenlemelerden biri de “özel olarak korunması gereken, harp ve vazife şehitlerinin, dul ve yetimleriyle, malul ve gazilere” yönelik olanıdır.

Bilindiği üzere Türkiye kendi stratejik konumu ve içsel koşulları nedeni ile uzunca bir süredir terör sorunu yaşayan bir ülkedir. Bu bağlamda sosyal devlet ilkesinin ve uygulamalarının ilgi alanlarından biri de harp ve vazife şehitleri ile ilgili olanıdır. Bu konu 1961 ve 1982 Anayasalarında düzenlenmiştir.

2. 1961 ve 1982 Anayasalarında Yer Alan Düzenlemeler

Osmanlı İmparatorluğu'nda XVI. yüzyıldan itibaren devlette üst düzey yöneticilik yapmış kişilerin görevden ayrılmaları hâlinde kendilerine, savaşta şehit düşenlerin ailelerine, gazi olanların kendilerine bir miktar aylık ya da gelir bağlandığı görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde sınırlı da olsa çalışma hayatıyla ilgili yasal düzenlemelere gidilerek sosyal güvenlik kurumları kurulmaya başlanmıştır.⁸ Osmanlı döneminden Cumhuriyet dönemine intikal eden ve askerî ve mülki personeli, 1909 yılından itibaren tek çatı altına toplayan “Askeri ve Mülki Memurlar Sandığı”, hem sandık iştirakçisi personelin hem de bu personelin çalıştığı kurumların ödediği primlerden oluşan kaynakları kullanarak 1930 yılına kadar faaliyet göstermiştir. Ancak, geçmişteki sürekli

⁶ İbrahim Kaboğlu, *Özgürlükler Hukuku*, Alfa Yayınları, İstanbul 1994, s. 25-258.

⁷ Bülent Kara, *Sosyal Haklar ve Özel Olarak Korunması Gereken Kişiler*, (Yayımlanmamış doktora tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Bölümü, Isparta 2008, s.1-2.

⁸ Ömer Ekmekçi - A. Can Tuncay, *Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri*, Güncelleştirilmiş 11. Baskı, Beta Yayınevi, İstanbul 2005, s. 9.

savaşlar sırasında şehit ve malul olanlar ile bunların dul ve yetimlerinin sayısındaki artışlar nedeniyle, zaman içerisinde sandık tarafından bağlanan aylıklar, mevcut gelir kaynaklarıyla karşılanamaz duruma gelince, 11.06.1930 tarihinde yürürlüğe konulan 1683 sayılı “Askeri ve Mülki Tekaüt Kanunu” ile prim sistemi terk edilmiş, sandıkça yapılan ödemelerin tamamının devlet bütçesinden konulan ödeneklerle karşılanması uygulamasına geçilmiştir. 1683 sayılı Kanun, sadece genel bütçeye dâhil kuruluşlar ile katma bütçeli 3 kuruluşu kapsamına almış; diğer katma bütçeli kuruluşlar ile özel idare ve belediyeler hakkında yeni bir düzenleme yapıncaya kadar eski hükümlerin uygulanmasını öngörmüştür.⁹

1961 Anayasası sosyal haklar konusunda önemli ve ilk düzenlemeleri getiren bir anayasadır. Sosyal devlet ilkesi ile ilgili olarak önemli düzenlemeler 1961 Anayasasında sistematik biçimde ele alınmıştır. Öncelikle belirtilmesi gerekir ki, sosyal güvenlik hakkı 1961 ve 1982 Anayasalarında birçok açıdan aynı anlam ve içerikle yer almıştır.¹⁰

1961 ve 1982 Anayasalarında sosyal güvenlik hakkının yer alması devlete çeşitli durumlarda bazı yükümlülük ya da görevler yüklemektedir. Yaşlılık, kaza, ölüm, sakatlık ya da görev ve vazife şehidi olma gibi durumlarda kişilere ve yakınlarına asgari bir yaşam standardını sağlamak devletin temel görevidir.

Anayasa'nın 60. maddesi sosyal güvenlik ilkesi ile ilgili olarak düzenlenmiştir. Anayasanın 60 ve 61. maddelerinde bu düzenlemeler, kişilerin ve ailelerin iktisadi ve sosyal risk ve olumsuzluklarla karşılaşmaları hâlinde ihtiyaç duydukları yardım ve dayanışmanın, kamu program ve kurumları aracılığıyla gerçekleştirilmesini işaret etmektedir. Sosyal güvenlik sisteminin özel olarak korunması gereken kişilerle ilgili bu niteliği 1961 Anayasasından itibaren 1982 Anayasası da dâhil olmak üzere askerî yasa ve iç hizmet konuları da dâhil edilerek kurumsallaştırılmış ya da süreceleştirilmiştir. Önceden de belirtildiği üzere hem Anayasa hem de kamu vicdanı açısından bireylerin malullük, gazilik ve şehitlik gibi durumlarda karşılaşacakları gelir kaybı ve gider artışlarının karşılanması gerekmektedir.¹¹

Anayasanın ilgili maddesinin 1. fıkrası, herkesin bu hakka sahip olduğu biçiminde kaleme alınmış olup 2. fıkrası ise devleti sosyal devlet ilkesi gereğince, sosyal güvenliği sağlayacak önlemleri almakla ve teşkilatı kurmakla görevlendirmiştir.

Anayasada sosyal güvenlik hakkına ilişkin bu genel düzenlemenin dışında, iki madde daha sosyal güvenlik hakkıyla ilişkilidir. Bunlardan 61. maddede devletin sosyal güvenlik bakımından özel olarak korunması gereken savaş ve görev şehitlerinin dul ve yetimleri ile sakat ve gazileri (m 61/1), özürülleri (m. 61 /2), yaşlıları (m. 61/3) ve korunmaya muhtaç çocukları (m. 61/4) korumakla görevli

⁹ T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, Genel Rapor, s. 3-4.

¹⁰ Tanör - Yüzbaşıoğlu, age.

¹¹ Kara, age., s. 126-128.

olduğu vurgulanmış; 62. maddede ise yurt dışında çalışan yurttaşların çeşitli haklarıyla birlikte sosyal güvenlik haklarının sağlanması için gerekli önlemleri alma yükümlülüğüne değinilmiştir. 1982 Anayasasının 60. maddesinde “Herkes sosyal güvenlik hakkına sahiptir” denilerek 1961 Anayasasındaki ilke tekrarlanmıştır.¹² Sosyal Devlet ilkesi (madde 2) Anayasanın en önemli hükümlerinden biri olarak sosyal güvenlik ilkesinin de temel dayanağını oluşturur. Sosyal güvenlik mevzuatı kadar sık değişen ve yenilenen mevzuat alanı çok azdır.¹³ Bireylerin, toplumsal yaşamdan kaynaklanan risklerden korunmasını amaçlayan sosyal güvenlik hakkı, Anayasanın 60. maddesinde düzenlenmiştir¹⁴.

Anayasa riskli grupların sosyal güvenlik haklarını, “Sosyal Güvenlik Bakımından Özel Olarak Korunması Gerekenler” başlığı altında, 61. maddede düzenlenmiştir:

“Devlet harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleriyle, malul ve gazileri korur ve toplumda kendilerine yaraşır bir hayat seviyesi sağlar. Devlet, sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır.

Yaşlılar, devletçe korunur, yaşlılara devlet yardımı ve sağlanacak diğer haklar ve kolaylıklar kanunla düzenlenir.

Devlet, korunmaya muhtaç çocukların topluma kazandırılması için her türlü tedbiri alır. Bu amaçlarla gerekli teşkilat ve tesisleri kurar veya kurdurur.”

Bununla beraber devlet, bireylerin bu tür sosyal riskleri karşılmasına yardımcı olması amacıyla gerekli teşkilatı kurmakla yükümlüdür. Türkiye’de T.C. Emekli Sandığı, Bağ-Kur ve Sosyal Sigortalar Kurumu, sosyal güvenliğin temelini oluşturan kuruluşlardır.

3. Uluslararası Alanda Konuyla İlgili Olabilecek Düzenlemeler

Bu konu ile uluslararası sözleşmeler ve diğer ülke örnekleri incelendiğinde doğrudan Türkiye’deki kadar spesifik bir Anayasa maddesi şeklinde düzenlenmediği gözlenmiştir. Ancak sosyal güvenlik hakkı ve sağlık hakkı gibi konular özel olarak korunması gereken kişiler başlığı altında karşımıza çıkmaktadır.

Uluslararası hukukta esasen yaşlıların korunması, engellilerin korunması, kadınların korunması ve çocukların korunması gibi ILO, AİHS ve BM sözleşme ve düzenlemeleri söz konusudur. Doğrudan “savaş ve görev şehitlerinin dul ve yetimleri ile sakat ve gazileri” şeklinde bir düzenlemeden ziyade engelliler ile ilgili düzenlemelere ağırlıklı olarak yer verilmiştir.

¹² Tanör - Yüzbaşıoğlu, age., s. 255.

¹³ Faruk Kocacık, “Küreselleşme ve Sosyal Güvenlik”, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 25, S. 2, Aralık 2001, s. 196.

¹⁴ Tanör - Yüzbaşıoğlu, age., s. 255.

Şehit ve gaziler ile ilgili düzenlemelerin uluslararası alanda ön plana çıkması temelde Birinci Dünya Savaşı sonrasında mümkün olmuştur. Ancak temelde esas düzenlemeler İkinci Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkilerinden kurtulmak adına hemen her alanda yapılan düzenlemelerde olduğu gibi savaşta yaşamını yitiren ya da gazi olan kişilerle ilgili de bazı esaslar benimsenmiştir. 1945 sonrası dönem özellikle 1950'li yıllarla birlikte sosyal devlet uygulamalarının Batılı gelişmiş ülkelerde benimsenmesi savaş ya da görev şehit ve gazileri ile ilgili düzenlemeleri gerekli kılmıştır. Bu bağlamda, tıbbi ve mesleki rehabilitasyon hizmetlerinin sosyal güvenlik hakkı olarak tanınması söz konusu olmuştur. Özellikle savaş sonrası sakatlanan ve engelli statüsü kazanan savaş gazilerinin topluma iş hayatına kazandırılması ile ilgili çalışmalar artmıştır.¹⁵

Bu bağlamda, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin 12/1 numaralı maddesi, kişilerin devlet tarafından bedensel ve ruhsal sağlığının korunması ilkesini benimsemiştir. Benzer şekilde, Avrupa Sosyal Şartı'nın 11. maddesi, sağlığın korunması hakkı ilkesini benimsemiştir. Bu madde de, taraf devletler, kişilerin sağlığının korunması hakkının etkin biçimde kullanılmasını sağlamak için çeşitli önlemler almakla yükümlüdür. Avrupa Sosyal Şartı'nda da 9. madde "herkesin sosyal sigorta da dâhil olmak üzere sosyal güvenlik hakkına" sahip olduğunu konusunu kapsamaktadır. Savaşta ve görevde sakatlanan ve gazi olanlar ile ilgili uluslararası sözleşmelerde hem sosyal güvenlik hakkı hem de rehabilitasyon çalışmalarının sürdürülmesi devlete bir yükümlülük olarak verilirken savaş ve görev şehitlerinin dul ve yetimleri ile ilgili doğrudan bir düzenleme söz konusu değildir. Bu konuda devletlerin Anayasalarından ziyade hem askerî hem de çeşitli güvenlik kuvvetlerinin kendi yasalarında bu konuya yer verilmiştir.¹⁶

Şehit ve gazilerin aileleri ile ilgili düzenlemede ise (eş ve çocuklar) aile kurumu kapsamında yer verilmiştir. Özel olarak korunması gereken kişiler bağlamında, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin 10. maddesinde aile kurumu ile öngörülere yer verilmiş ve taraf devletlere çeşitli yükümlülükler getirilmiştir. Buna göre, sözleşme, aile kurumunu toplumun doğal ve temel birimi olarak kabul etmekte ve aileye en geniş koruma ve yardımın yapılması gerektiğini belirtmektedir. ESKHS'nin 10. maddesinin 1. paragrafına göre, taraf devletler, aileye destek olmak, aileyi korumak ve güçlendirmek ile görevlidir. Bu bağlamda, 1982 Anayasasının 61. maddesinin 1. paragrafında yer alan madde, devletin güvenliği için görevi başında yani devletin hizmetinde iken şehit olan ya da savaş ve görevde sakatlanıp ya da gazi olan kişilerin ailelerine bazı haklar tanımaktadır. Bu ilke önceden de belirtildiği üzere, bazı sosyal güvenlik haklarını kapsamaya yanında, aile kurumuna yönelik bir çabanın da göstergesidir. Örneğin bir askerî personel görevi başında, terörle mücadele gibi bir vazifesinden dolayı şehit ya da

¹⁵ Ali Seyyar - Oral Demir, *Katılımcılık ve Kalkınma Ekseninde Yerel Sosyal Politikalar*, Kam Yayınları, İstanbul 2008, s. 183-184.

¹⁶ Kara, age., s. 98-99.

gazi olmuşsa onun ailesinin bundan sonraki yaşam koşullarının iyileştirilmesi devletin sosyal devlet ilkesinin gereği olarak bir yükümlülüğüdür.

Konuya hukuksal olarak değil de biraz daha felsefi açıdan bakıldığında benzeri bir mantık söz konusudur. Vazife başında şehit olan kişiler, devlet görevini yaparken yaşamlarını yitirmişlerdir. Bir anlamda, kişinin ailesi bu görevde yaşamı yitirme nedeni ile dağılmıştır. Eş bu nedenle dul kalmış ve çocuklar yine bu nedenle yetim olmuştur. Yukarıdaki uluslararası sözleşmelerin mantığı düşünüldüğünde, eğer devletin görevleri arasında aile kurumunun yaşam seviyesini yükseltip onu güçlendirmekse, görevi başında şehit olanların ailelerinin desteklenmesi ve sosyal güvenceye sahip, özel olarak korunması gereken kişiler statüsünde yer alması doğaldır.

Gaziler ve görevi nedeni ile sakat kalanlar için de benzer bir durum söz konusudur. Ancak uluslararası belgelerde bu konu daha çok engelli hakları şeklinde düzenlenmiştir. Herkes için eşitlik ilkesi ile hareket eden Birleşmiş Milletler belgelerinde engellilik ilk kez 1948 yılında yayınlanan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde dile getirilmiştir. Bunun yanında yine ilgili belgenin 22. maddesine göre "Herkesin, toplumun bir üyesi olarak sosyal güvenliğe hakkı vardır. Ulusal çabalarla ve uluslararası iş birliği yoluyla ve her devletin örgütlenmesine ve kaynaklarına göre, herkes onur ve kişiliğinin serbestçe gelişim için gerekli olan ekonomik, sosyal ve kültürel haklarının gerçekleştirilmesi hakkına sahiptir". Bu öngörüden de anlaşılacağı üzere, 1982 Anayasası sosyal güvenlik hakkını şehit, dul ve yetimleri içinde hem aile kurumu hem de yaşam hakkının devlet görevinde iken son bulmuş olması nedeniyle, koruma altına almıştır.¹⁷

Benzer şekilde, özellikle gazi ve engellilerle ilgili olarak BM sistemi içerisinde engellilikle ilgili çalışmaların başlama tarihi 1945 yılına dayanmaktadır. Özellikle görme ve işitme engelliler gibi bedensel engeller taşıyan bireylerin haklarının artırılmasına odaklanılmış, bunun dışında da engelliliği önleme ve rehabilitasyon çalışmalarına önem verilmiştir. 1950 yılında Cenova Konferansı'nda engellilerin sosyal rehabilitasyonu dile getirilmiş ve bir komisyon kurularak eğitim, tedavi, mesleki rehabilitasyon ve istihdam konularında uluslararası standartlar belirlenmesi ön görülmüştür.¹⁸

4. Sağlanan Haklar ve Yaşanan Sorunlar

Anayasa'nın 61. maddesinde ise, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gazilerin, sakatların, yaşlıların ve korunmaya muhtaç çocukların devletçe korunmalarına yönelik özel kurallar konulmuştur. 1982 Anayasasının 60 ve 61. maddeleri temelde sosyal devlet ilkesi uyarınca sosyal güvenlik ile ilgili maddeler gibi görülebilirken, Anayasa Mahkemesinin konu ile ilgili bir yorumu gerekli açıklığı getirmiştir. Anayasa Mahkemesine göre, 60. madde sosyal

¹⁷ Tanör - Yüzbaşıoğlu, age.

¹⁸ Tanör - Yüzbaşıoğlu, age.

güvenlik ilkesini içerirken, 61. madde toplum içinde özel olarak korunması gereken belli bir kesimin sosyal güvenliğini kapsamaktadır.¹⁹

Türkiye’de 61. maddenin işleyişine ilişkin sosyal hizmet uygulamaları daha çok bir tür toplumsal koruma şeklinde gerçekleşmiştir. SHÇEK kuruluşları da bu madde doğrultusunda faaliyet göstermektedir. Bunun yanında TSK bünyesinde oluşturulan çeşitli sosyal kurum ya da dernekler (Mehmetçik Vakfı gibi) de yine bu maddenin işleyişi ile ilgilidir. Bu madde ile bağlantılı olarak sosyal sigortalar, çeşitli sosyal yardım büroları, yeşil kart uygulamaları gibi uygulamalar görülmektedir. Bu madde sadece sağlık gibi sosyal hizmetle ilgili olmayıp eğitim gibi diğer sosyal faaliyetleri de kapsamaktadır.

Ancak tüm bunlara rağmen ülkemizde sistematik bir sosyal hizmetler sistemi görülmemektedir. Anayasamızda şehit yakınları ya da gazi ve engelliler için özel koruma tedbirleri alınmasına rağmen, çeşitli prosedürlere göre gazilik unvanı almamış binlerce mağdur gazinin sıkıntıları da söz konusudur. Gazi unvanı almış ya da almamış binlerce kişinin önemli bir bölümü rehabilite edilmemekte ve tek başlarına sosyal alana terk edilmiş durumdadır. Özellikle engelli durumuna düşmüş birçok gazi yetersiz rehabilitasyon hizmeti yanında eski yaşamlarına geri dönmeye zorlanmaktadır. Bazıları eski işlerini kaybetmekte ya da geriye dönememekte ya da yeni iş alanlarında varlık gösterememektedir. Zaten işsizlik sorunu ve engellilerin istihdamı ile ilgili yetersiz kalan sosyal güvenlik sistemimiz vazife ve harp gazi ve engellileri için yeterli sosyal hizmeti gösterememektedir. En azından Anayasada belirtilen özel olarak korunması gereken kişiler vasfına uygun bir hizmet alamamaktadırlar.

Devlet harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleriyle, malul ve gazilerine tanınan haklar incelendiğinde hem Sosyal Güvenlik Kurumu hem de diğer sosyal hizmet alanlarında çeşitli kolaylıkların sağlandığı görülmektedir. Bunun yanında askerî yasa ve iç hizmet kanunlarında da yine farklı kolaylıklar tanınmaktadır. Özellikle 1980 sonrası dönemde ciddi bir terör sorunu yaşayan ülkemiz son otuz yıllık süre içinde artan şehit ve gazi (engelli) sayısına paralel olarak bu kesime yönelik sağlanan kolaylıkların alanı ve sayısını genişletmiştir. Özellikle askerî yasa incelendiğinde “ölüm yardımı ve harcırah ödemesi”, “nakdi tazminat”, “vazife malulü bağlanması”, “şehit çocuklarına ödenen aylık ve evlenme yardımı”, “şehit anne ve babalarına ödenen aylıklar”, “sağlık hizmetlerinden katılım payı alınmaması”, “devlet ödünç madalyası verilmesi”, “ordu evlerinden yararlanma”, “şehit kardeş ve çocukları için askerlik muafiyeti” gibi kolaylıklar ya da sosyal hizmetler söz konusudur.²⁰

Belirtildiği üzere hem askerî yasa hem de devletin diğer kurumlarının sağladığı çeşitli kolaylıklar söz konusudur. Ancak sorunların büyük bir bölümü

¹⁹ Adnan Güriz, *Hukuk Felsefesi*, 6. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara 2003.

²⁰ “Şehit Varsileri ile Malul Gaziler ve Muharip Gazilere Sağlanan Haklar”, http://www.tsk.tr/2_GENEL_BILGILER/2_5_Sehit_Varilerine_ve_Malul_Gazi_Personelerine_Saglanan_Haklar/Sehit_Varilerine_ve_Malul_Gazi_Personelerine_Saglanan_Haklar.htm (E.T: 20.10.2009)

istihdam, rehabilitasyon ve bağlanan aylıklarla ilgili olanıdır. Bu konuda da maliye bakanlığından SGK kurumlarına kadar birçok kurum ve kuruluştan çeşitli beklentiler söz konudur. Şehit yakınları ve gazilerin oluşturduğu çeşitli örgütlenme ya da derneklerin internet siteleri ya da kamuoyu ile paylaştıkları konular incelendiğinde özellikle tanınan sosyal hakların geliştirilmesi ve belli bir aylık yerine yaşanan maddi ve manevi kaybın hemen her alanda karşılanması beklenmektedir.

Sosyal hizmetler ve yardımlar yönünden de sosyal güvenliğin kapsamı sınırlı kalmıştır. Korunmaya muhtaç çocuk, genç, yaşlı, özürü ve diğerk kişiler ile gazi ve şehit yakınlarına karşılıksız olarak yapılan ve genel bütçe, belediyeler, çeşitli vakıflar ve gönüllü kuruluşlar tarafından finanse edilen sosyal hizmet ve yardım harcamalarının 2004 yılı itibariyle millî gelir içindeki payı ise sadece binde 8 ile sınırlı kalmıştır. Sosyal yardım ve hizmet harcamalarından yararlanan kişi sayısına bakıldığında, toplam olarak 21,5 milyon kişinin sosyal yardımlardan yararlandığı görülmektedir. Bu rakam, TÜİK'in yapmış olduğu yoksulluk çalışmasında kişi başı günlük geliri 4,3 doların altında kalan 20,7 milyon kişi sayısından daha fazladır. Ancak, merkezî bir yapının olmayışı aynı kişilere farklı kurumlar aracılığıyla mükerrer yardım yapılabilmesine olanak tanıdığından, gerçekte sosyal yardımların tam olarak kaç kişiye ulaştığı tespit edilememektedir.²¹

Türkiye Cumhuriyeti devletinin iç ve dışta çeşitli nedenlerle güvenliğini sağlamak için görevi başında şehit ya da gazi olan ve sakat kalan personelin sayısı son derece fazladır. Bu da Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafya ve koşulların en önemli göstergesidir. Ancak Türk Silahlı Kuvvetleri ve Emniyet Teşkilatı ile ilgili ya da bu kurumların sağlayacağı sosyal hizmetlerle sınırlı kalamayacak durumdadır. Çünkü ülkemizin yaşadığı terör ve güvenlik sorunları nedeniyle özel olarak korunması gereken kişiler statüsünde olan önemli bir toplumsal kesim vardır. Bu nedenle, bu kesimin sosyal haklarının sağlanması ve gerekli kurumların oluşturulması sadece bu iki kurum değil devletin hemen tüm kurumlarının sorumluluk üstlenmesi gereken bir konudur.

Bu süreçte, Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesinde şehit ve gazilerle ilgili çeşitli sosyal hizmetler sunan birimler oluşturulmuştur. Şehit ve gazilerle ilgilenen birimler açısından dünyadaki diğerk ülkelere baktığımızda; A.B.D., İngiltere, Güney Kore, Avustralya, Kanada, Lübnan, Hırvatistan, Bangladeş ve Afganistan gibi ülkelerde Bakanlık; Fransa, Japonya, İsrail, Rusya Federasyonu, Hindistan, Polonya, Endonezya, Makedonya, Romanya, Arnavutluk, İran, Ürdün, Suriye, Azerbaycan, Türkmenistan gibi bazı ülkelerde ise Müsteşarlık, Genel Müdürlük veya Daire Başkanlığı seviyesinde önemli örgütlenmelerin olduğu görülecektir²².

²¹ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, *Beyaz Kitap*, Ankara 2006, s. 16.

²² "Şehit ve Gazi Toprağı Vatan; İnsanı Ulus Yapan Değerlerdir", <http://www.gaziler.org.tr/index.php?Page=Basinda&HaberNo=2> (E.T: 20.10.2009)

Sonuç:

Özel olarak korunması gereken kişiler ile ilgili düzenleme 1982 Anayasasının 61. maddesinde yer almaktadır. Türkiye'nin kendi güvenlik şartları ve özellikle son otuz yıldır yaşadığı terör sorunu nedeniyle sayıları giderek artan şehit, gazi ve engelli kesimi söz konusudur. Bu kesimin sayısı ya da oranı ne yazık ki azımsanmayacak ölçüdedir. Ayrıca onların ailelerinin korunması, mevcut toplumsal ve ekonomik konumlarının iyileştirilmesi amacı ile bazı sosyal haklar tanınması giderek artan bir zorunluluk olmuştur.

Hemen her ülkenin askerî ya da güvenlik personelinin çeşitli sosyal güvenlik hakları söz konusu iken Türkiye'nin kendine özgü koşulları nedeniyle Anayasada bu konuya da yer verilmiştir. Eğitim, sağlık, barınma ve benzeri konularda devletin çeşitli kurumları yanında Türk Silahlı Kuvvetlerinin kendi yasa ve kurumsal bünyesinde çeşitli uygulamalar söz konusudur.

Yasal düzenlemeler ve uygulamalara bakıldığında yeterli görülebilecek bir çerçevede konunun ele alındığı söylenebilir. Ancak metinlerde yazan hususlar yanında uygulamalar ve kalitesi de önemlidir. Özel olarak korunması gereken kişiler statüsünde bulunan bu kesimin aldığı aylıkların oranı, sosyal şartlarının daha da iyileştirilmesi açısından önemlidir.

Gazilerin rehabilitasyonunun daha da iyileştirilmesi ile birlikte engelli ve gazilerin psikolojik destek almaları ve şehit ailelerinin de istendiği takdirde rehabilitasyon ya da psikolojik destek almaları da önemlidir. Ayrıca gazi ve vazife nedeniyle sakat kalmış olan güvenlik personeline istihdam politikalarında öncelik verilmesi yine önemlidir.

Giderilmesi gereken eksiklikler ve sistemdeki aksayan tüm uygulamalar için ise sistematik orta ve uzun vadeli bir yol haritasının benimsenmesi de önemlidir. Ayrıca uygulamada farklılıklar doğuran ya da bazen kurumlar arasında farklılıklara yer açan politikaların ortak bir kurum ya da birim tarafından yapılması ve denetlenmesi de önemlidir. Ayrıca Türk kamu yönetiminin en önemli sorunlarından olan bürokratik engeller, yavaşlık ve kırtasiyeciliğin azaltılması gerekmektedir.

Tüm bu uygulamalar, sorunların giderilmesi ve sosyal hakların geliştirilmesi Anayasal bir görev ve sosyal devlet ilkesinin gereği olması yanında, yıllarca zor şartlarda çalışan ve yaşamını bunun için feda eden insanlara karşı hem kamuoyu vicdanı hem de insanlığın etik değerleri açısından gereklidir.